

ETIK I DET SENMODERNE SAMFUND

Etik

- et kompendium til religion

Af: Signe Stenbak Olsen, Ordrup Gymnasium

Etik i det senmoderne samfund

© 2022 Lise Ludvigsen, Poul Storgaard Mikkelsen og Systime

Denne bog er beskyttet i medfør af gældende dansk lov om ophavsret. Kopiering må kun ske i overensstemmelse med loven. Det betyder fx, at kopiering til undervisningsbrug kun må ske efter aftale med Copydan Tekst og Node.

Redaktion: Søren Korshøj Laursen

Grafisk tilrettelæggelse og produktion: Systime

Omslagsillustration: Systime og iStockphoto/Angelina Bambina

1. udgave, 1. oplag

ISBN 978-87-433-2064-7

systime ▶

Sonnesgade 11
DK-8000 Aarhus C
Tlf.: 70 12 11 00
systime.dk

En del af Gyldendal-gruppen

Vi tænker på miljøet og trykker kun de bøger, som er solgt.
Alle bøger trykkes på miljøvenligt papir.

Indholdsfor

Præsentation og

1. Introduk

Etik er f

Eti

Eti

Eti

Eti

Etik og

Modelle

Hvad h

Tekster

2. Etik og te

Etisk st

Stamme

Fremtid

Gentek

CRISPR

Tekster

3. Assistere

Ufrivill

Kunstig

Samfur

Barnets

Offentl

Donatio

Dobbel

Rugem

Design

Tekster

4. Orgando

Grænse

Grænse

Samfur

Dødskr

Organt

Fremtid

Tekster

Håndtering af etiske dilemmaer er en kompleks sag, fordi grundlæggende værdier som fx tillid, respekt, selvbestemmelse og ansvar er i spil. Et valg eller fravalg af handling kan ikke nødvendigvis inkludere alle værdier. Tilbage står derfor det muliges kunst om at træffe et valg, som på et bevidst grundlag tager højde for konsekvenser for andre mennesker, naturen og samfundsudviklingen.

FAKTA: MORAL, ETIK OG ANVENDT ETIK

Traditionelt skelner man mellem begreberne moral, etik og anvendt etik.

- **Moral** (fra latin) betyder skik eller tradition og bliver brugt om menneskers konkrete handlinger og holdninger.
- **Etik** (fra græsk) betyder sindelag eller karakter og er den teoretiske og værdimæssige begrundelse for menneskets moral.
- **Anvendt etik** bruges næsten synonymt med moral, nemlig om de konkrete etiske problemstillinger, som mennesket forholder sig til i forbindelse med sit arbejde.

Lægen tager fx stilling til organdonation, socialrådgiveren vurderer muligheder for kontanthjælpsmodtageren, eller politikerer træffer beslutninger om den optimale klimaindsats.

Anvendt etik kaldes også praktisk etik, fordi den reflekterer over og giver bud på, hvordan mennesket håndterer konkrete problemstillinger i praksis.

Etik i det senmoderne samfund

Den globale kontekst

Et kendetegn ved det senmoderne samfund er **globalisering**, hvor vi fx udveksler kultur, nyheder og viden hurtigt og effektivt på tværs af landegrænser. Ved hjælp af kommunikationsformer og teknologi overskrider vi nationale grænser og indgår i en global sammenhæng. Men er vi så enige mht. etikens formål globalt set? Måske helt overordnet, fordi et ideal i det globale samfund bl.a. er at udvikle medicin og andre sundhedsfremmende foranstaltninger til gavn for verdenssamfundet. FN's **verdensmål** for bæredygtig udvikling blev vedtaget i 2015, og det 3. verdensmål handler netop om sundhed og trivsel som et universelt mål.

Den verdensomspændende COVID-19-pandemi fra 2020 og frem rejser spørgsmålet, om globaliseringen har sine grænser. I takt med, at pandemien udvikler sig, lukker verdenssamfundet sine nationale grænser med henblik på at beskytte det enkelte lands borgere. Vi har set eksempler på nationale indkøb af vacciner til bekæmpelse af COVID-19, hvilket strider mod en solidarisk fordeling i verdenssamfundet. I stedet ser vi omridset af alles-kamp-mod-alle, og spørgsmålet er så, om

bekæmpelsen af hvilken rolle tild

Moral og etik er genende. Det bety tioner og i forsk lægen, politibetj gennemgribende begrunde de eti beslutningerne. samfundet med grænseløshed el

Giddens og Be

Den engelske so funds åbne grær ret ved hastige æ i høj grad er over der og ikke har e i går er ikke nød mennesket selv menneskelige re

Ulrich Beck (19. samfund som et udvikling og stig og fællesskaber i skal vælge sin ide risici i livet. Med er uenige? Hvad

Giddens og Beck at vælge. Det ind valg og have en k utryghed, for hv

Rosa og Reck

Den tyske sociolo samfund er et ul det er et opgør m rationel tilgang i

bekæmpelsen af COVID-19 vil blive begyndelsen til enden på globaliseringen? Og hvilken rolle tildeler den form for adfærd etikken om sundhed og trivsel til alle?

Moral og etik er både et globalt, samfundsmæssigt og alment menneskeligt anliggende. Det betyder, at etikken udfolder sig konkret i mellemmenneskelige relationer og i forskellige professioner i hverdagen. Sosuassistenten, sygeplejersken, lægen, politibetjenten og også politikerens står dagligt over for etiske valg og træffer gennemgribende beslutninger for borgernes liv og helbred. Og de skal kunne begrunde de etiske valg, fordi der altid er andre synspunkter på eller kritik af beslutningerne. Hvor der tidligere har været en høj grad af sammenhængskraft i samfundet med afgrænsede normer, værdier og etiske retningslinjer er de afløst af grænseløshed eller grænser, der er til forhandling.

Giddens og Beck

Den engelske sociolog **Anthony Giddens** (f. 1938) forklarer det senmoderne samfunds åbne grænser som et konstant forandringssamfund, der bl.a. er karakteriseret ved hastige ændringer og refleksivitet. Foranderligheden betyder, at mennesket i høj grad er overladt til sig selv og dermed selv skal vælge mellem mange muligheder og ikke har en autoritet at støtte sig til i bl.a. etiske valgsituationer. Sandheden i går er ikke nødvendigvis sandheden i dag, og det skaber en permanent tvivl, hvor mennesket selv skal opbygge tillid til både naturvidenskab, teknologi og mellemmenneskelige relationer.

Ulrich Beck (1944-2015) er en tysk sociolog, der karakteriserer det senmoderne samfund som et risikosamfund, der er opstået som en konsekvens af teknologisk udvikling og stigende individualisering i samfundet. Det betyder, at faste normer og fællesskaber som retningsgivende for tilværelsen er afløst af, at mennesket selv skal vælge sin identitet, planlægge sin fremtid og finde en ekspertbaseret analyse af risici i livet. Med andre ord: Hvilken ekspert kan jeg have tillid til, når eksperterne er uenige? Hvad gør jeg, hvis jeg har valgt forkert?

Giddens og Beck er enige om, at det senmoderne menneske har en stor frihed til at vælge. Det indebærer samtidigt et samfundsmæssigt pres om, at vi skal foretage valg og have en kvalificeret mening om valget. Men bagsiden af medaljen er tvivl og utryghed, for hvornår og hvorfor er valget rigtigt – eller forkert?

Rosa og Reckwitz

Den tyske sociolog og politolog **Hartmut Rosa** (f. 1965) forklarer, at det senmoderne samfund er et **ukontrollerbart samfund**. Det ser han som en positiv kvalitet, fordi det er et opgør med menneskets brug af fornuften som redskab til styring. En sådan rationel tilgang til verden er kendetegnet for det moderne samfund fra 1700-tal-

Religion og etik
Grundbog til etik i religionsfaget

© 2016 Dorte Thelander Motzfeldt og Systime a/s

Kopiering og anden gengivelse af dette værk eller dele deraf er kun tilladt efter reglerne i gældende lov om ophavsret eller inden for rammerne af en aftale med Copydan. Al anden udnyttelse forudsætter en skriftlig aftale med forlaget.

Redaktion: Christina Egholm

Grafisk tilrettelæggelse og produktion: Systime a/s

Omslagsfotos: ©iStockphoto.com/Peter Zelei, ©Maria Kirstine Husum,

©Nuka Motzfeldt

1. udgave 1. oplag

ISBN 978-87-616-7142-4

systime ▶

Sonnesgade 11

DK-8000 Aarhus C

Tlf.: 70 12 11 00

systime.dk

Indholdst

FORORD

1. ETISKE TEO

Hvad er eti
 Kategorise
 Determinis
 Hvordan v
 Pligtetik ...
 Lykkeetik .
 Senat-metc
 Etiske emn
 Tema: Hon
 Tema: Men

2. ETIK I JØDE

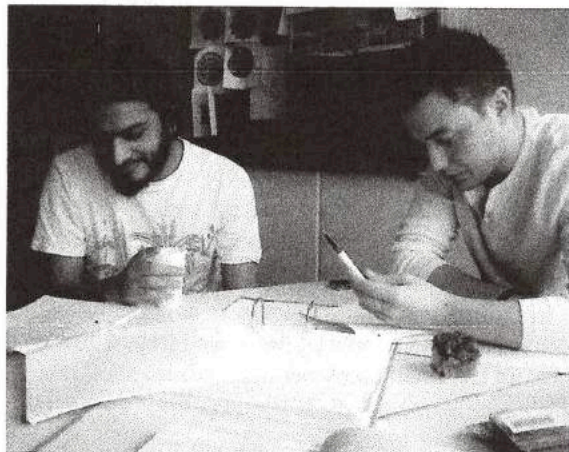
Et udvalgt
 Næstekærli
 Retfærdigh
 Lovreligion
 Politisk jød
 Tema: Hon
 Tema: Men

3. ETIK I KRIS

Hvad er de
 Næstekærli
 Jesus som e
 Millenarist
 Luthers bet
 Pietismen .
 Den danske
 Kristen etik
 Tema: Hon
 Tema: Men

4. ETIK I ISLA

Allahs plan
 Hvordan le
 Muhamme
 Det gode m
 Krigens etil

Hvad afgør hvilke valg vi tager?

Hvis man skal analysere de forskellige handlingsmønstre i øvelsen og i en større skala i forbindelse med den enkelte persons valg i alle givne situationer, må man gribe til filosofiens teoretikere. Jean-Paul Sartre ville med sin eksistentiale holdning mene, at hver person frit vælger, hvordan det vil være som menneske. Der er således ikke nogen undskyldning for de valg, man træffer. Abigail skaber med sit valg sit eget livsindhold (essens). Hun vælger ikke kun for sig selv. Hun vælger på hele menneskeheden vegne, idet hun gør "utroskab" til en værdi, blot fordi hun vælger det. Men de andre aktører i historien vælger også frit, hvordan de handler i de givne situationer, som de bliver sat over for.

Filosofien har mange bud på, hvorfor og hvordan vi kan vælge at gøre det rette. Det har udmøntet sig i forskellige etiske retninger. De to retninger, der gennemgås her, er anvendelige for etiske dilemmaer og bruges ligeledes i den danske debat.

Pligtetik

I 1600-tallet var det rationalismen, der prægede den måde, man tænkte på i Europa. Rationalismen forfægtede, at mennesket var rationelt tænkende, og at alle derfor ville nå frem til samme konklusioner, blot de brugte den sunde medfødte fornuft. Det betød, at etikken opfattedes som udsprunget af almengyldige værdier. Da man begyndte at opdage og kolonisere resten af verdenen, blev denne tankegang voldsomt udfordret. Man kunne jo se, at andre folkeslag havde andre værdier og dermed etik. Dette førte til relativismen, hvor man bl.a. mener at værdier er samfundsbestemt. Problemet med relativismen er, at en handling både kan være god og ond alt efter intention og motiv, hvilket også afspejles i det danske retssystem.

Den tyske filosof Immanuel Kant (1724-1804) fandt en måde at overvinde relativismen på. Kant var først og fremmest oplysningsfilosof, og han beskrev fornuften som et kritisk instrument, som mennesket skulle erkende og handle ud fra. Han mente, at det enkelte

menneskes selvbevidsthed skal afgøre moralsk regel, der kaldes det kategoriske.

- Du skal altid handle, må

Da det må forudsætte til sine valg. Da man er uafhængig af andre mennesker fra 1789.

Han udtrykker respekt for

- Du skal have et middel, men

Hvis alle mennesker skal være sunde fornuftige og så være god. Det er en formentlig kategori, bliver, at det er intet andet end prøver at redde kødet, så er han

Kants form for etik fra det kategoriske regler for, hvordan der gør det bydende ikke må spise svine, ikke fordi menneskeligheden, men der om hhv. kristendom.

Lykkeetik

En position, der står i modsætning til Jeremy Bentham (1748-1832) mæssige retssystem for om en handling den virkning, den får.

hvilke valg vi tager?

menneskes selvbestemmelse var forudsætningen for at kunne bruge fornuften. Derfor var oplysning altafgørende. Den måde, Kant overvandt relativismen på, var ved at opstille en moralsk regel, der var almen gyldig uden at den havde noget konkret indhold. Reglen, som kaldes det kategoriske imperativ, lyder:

- Du skal altid handle sådan, at du kunne ønske, at den grundregel, efter hvilken du handler, måtte være grundreglen for alle menneskelige handlinger.

Da det må forudsættes, at mennesket handler frit, kan det altid gøres ansvarligt i forhold til sine valg. Da menneskets fundamentale evne er fornuft, er ethvert menneske lige værdifuldt – ingen er mere værdifuldt end andre. Vi kan finde denne tankegang i den amerikanske uafhængighedserklæring fra 1776 og den franske menneskerettighedserklæring fra 1789.

Han udtrykker respekten for dette faktum således:

- Du skal handle sådan, at du altid behandler det andet menneske, ikke blot som middel, men også som et mål.

Hvis alle mennesker overholder den regel, vil ethvert menneske være fritstillet til at bruge sin sunde fornuft og vil dermed have den gode vilje, og således vil den valgte handling også være god. Det er Kants respekt for det enkelte menneske, der ligger til grund for hans forromtalte kategoriske imperativ: at man VIL den gode vilje. Konsekvensen af Kants etik bliver, at det er intentionen bag handlingen, der afgør om handlingen er god. Hvis fx en mand prøver at redde et barn fra at løbe ud foran en bil, men konsekvensen bliver, at bilen kører galt, så er handlingen stadig god, idet den udsprang af den gode vilje.

Kants form for etik kaldes pligtetik eller sindelagsetik, fordi man har pligt til at handle ud fra det kategoriske imperativ. Regeletikken ligner pligtetikken i og med, at der opstilles regler for, hvordan man skal handle i forskellige situationer, men her er det selve reglen, der gør det bydende at overholde den. Inden for islam er der fx en regel, der siger, at man ikke må spise svinekød. Reglen skal overholdes, fordi det er guden, der har påbudt det, ikke fordi menneskets fornuft byder det. Samme regeletik findes i øvrigt inden for kristendom, men der findes også andre synspunkter. Det vil blive gennemgået i kapitlerne om hhv. kristendom og islam.

Lykkeetik

En position, der står i skarp kontrast til den pligtetiske, er udformet af den engelske filosof Jeremy Bentham (1748-1832). Bentham var jurist og meget interesseret i det samfundsmæssige retssystem. Han mente modsat Kant ikke, at intentionen havde nogen betydning for om en handling var korrekt. En handling kunne kun bedømmes på det udfald eller den virkning, den fik for de involverede.

Den etik, Bentham formulerede, kaldes utilitarisme, lykkeetik eller nytteetik, og han mente, at mennesket havde pligt til at gøre det, der var mest nyttigt set ud fra et samfundsperspektiv. Rationalet bagved er som følger: enhver handling, som et menneske vælger, vil altid medføre en vis del lyst og smerte for alle de involverede. Det må så være op til den enkelte at udregne, hvor meget lyst og smerte, en handling vil medføre for alle involverede. Lyst og smerte kan være kortvarig eller langvarig, hvilket der skal tages højde for. Fx vil en umiddelbar lystfølelse ikke kunne opveje en længere varig følelse af smerte. Efter dette regnestykke, som Bentham kalder lystkalkule, vil det stå klart at:

- Den bedste handling er den handling, der giver størst mulig lyst/lykke for størst muligt antal mennesker.

Hvis man tager konsekvensen af lykkeetikken, vil man kunne retfærdiggøre slaveri og mord, men man vil også have en etik, der ikke er bundet til en objektiv forestilling om "det gode", som kunne være problematisk ved absolutismens etik.

Den ideologi, der ligger til grund for etikken i de offentlige institutioner i Danmark som retsvæsnets, sygehusvæsnets og skolesystemet, bygger på en blanding af disse etiske positioner. Det kan fx være nødvendigt, at en læge, der skal tage stilling til, om han skal redde fru Hansen på 87 år eller et barn, der har været ude for et trafikuheld, må handle ud fra nytteetikken. Samtidig kan man i en skole godt bruge penge på at undervise fx en døv elev, hvilket koster det samme som undervisning af en hel klasse, jf. Kants princip om alle menneskers uendelige værdifuldhed.

Øvelse: Drengen og toget

Prøv at tænke over de gennemgåede etiske positioner, og overvej, hvordan de ville svare, imens du selv besvarer følgende:

1. Du står på en bro og er pludselig vidne til, at to tog fyldt med mennesker, er ved at støde sammen. Der står en dreng på broen, og du kan regne ud at, hvis han falder ned på sporskiftet, vil det forhindre togene i at støde sammen. Vil du skubbe drengen ud over broen?
2. Det går op for dig, at drengen på broen er ved at falde ned på sporskiftet. Vil du forhindre ham i at falde?
3. Det går op for dig, at drengen på broen er selvmorder. Vil du nu forhindre ham i at springe?
4. For hele klassen: diskuter hvordan de tre opgaver adskiller sig fra hinanden, samt hvilken betydning, det har for det valg, man skal tage.

Senat-metode

Når man arbejder i
mulighed hertil er

S	Spørgsmål	N st sp rr te
E	Eksempler	T de fa
N	Nøgleord	V uc te st
A	Argumenter	Er m m ge gu gu br sti på
T	Teser	M bir des rek et SE stil

Modellen er udviklet ud af
sofi, Gyldendalske Bogh

Etiske og filosofiske t
betyder ikke, at alle e

Senat-metoden

Når man arbejder fagligt med etiske tekster, skal man bruge nogle særlige strategier. En mulighed hertil er SENAT-metoden, som egentlig er udviklet til faget filosofi.

S	Spørgsmål	Man begynder sin tekstanalyse med at undersøge, hvilke spørgsmål teksten stiller. Det kan være et direkte spørgsmål som fx "hvad er lykke?" eller spørgsmålet kan være mere indirekte som fx "denne kvinde ved, hvordan man finder lykken." I begge tilfældet er spørgsmålet det helt centrale emne i teksten, som så bliver udfoldet i det følgende.
E	Eksempler	Teksten vil ofte give et eller flere eksempler for på den måde at gøre sagen tydelig for læseren. Disse eksempler kan både have til formål at fremhæve forfatterens egen holdning eller omvendt for at nedgøre den modsatte holdning.
N	Nøgleord	Ved en grundig gennemgang af teksten kan man fremhæve de begreber eller udtryk, uden hvilke teksten ikke ville give mening. Disse nøgleord holder teksten sammen eller styrker tekstens intention. Det er en god ide at understrege disse ord, for senere at kunne fremhæve dem i sin analyse.
A	Argumenter	En måde, som en etisk tekst kan stå stærkt på, er ved at benytte sig af argumenter. Ikke alle argumenter er nødvendigvis lige logiske, men tjener det formål at overbevise læseren om tekstens synspunkt. Inden for retorikken bruges især tre former for argumenter: 1. logos 2. pathos 3. ethos. Ved Logos-argumentation appelleres til tilhørernes fornuft og logiske sans, ved pathos-argumentation appelleres til tilhørernes følelser og ved ethos-argumentation bruges autoritet, hvad enten det er i form af alder, uddannelse eller sociale stilling. Nogle tekster benytter sig desuden af mod-argumenter og kommer på den måde læseren i møde.
T	Teser	Man kan sammenfatte hele teksten i en såkaldt tese. En tese er i denne forbindelse den påstand, som ligger bag forfatterens holdning. Det betyder, at der ikke altid argumenteres for tesen, idet der blot forudsættes, at den er korrekt. Mange etiske tekster har til formål at få læseren til selv at tage stilling til et emne eller antage et nyt synspunkt. Gennem analyse af teksten ud fra SENAT-metoden kan man finde ud af, hvilke tese, som tekstens afsender opstiller.

Modellen er udviklet ud fra Karin Ann Madsens model i *Menneske, samfund, natur – indføring i filosofi*, Gyldendalske Boghandel, 1993, s. 34-36.

Ethiske og filosofiske tekster vil ofte indeholde elementerne fra SENAT-metoden, men det betyder ikke, at alle elementerne er til stede, eller at de optræder i rækkefølge.

“ Derfor: Alt, hvad I vil, at mennesker skal gøre mod jer, det skal I også gøre mod dem. Sådan er loven og profeterne.

Bibelen, Matthæusevangeliet 7, 12. Bibelen Online, bibelselskabet.dk.

Med disse ord tillægges det enkelte individ evnen til at måle den rette handle måde. Den ide kan genfindes i Det gamle testaments syndefaldsmyte (1. mosebog kapitel 3), hvor Adam og Eva trodser gudens bud og spiser af den forbudte frugt fra kundskabens træ. Netop fordi de gør dette, får de evnen til at kunne skelne imellem godt og ondt. Myten indeholder forklaringer på forskellige livsvilkår, og forklaringen på den fri vilje er blot en af disse.

Menneskets forhold til guden udtrykkes i det såkaldte dobbelte kærlighedsbud, der, lagt i munden på Jesus, lyder således:

“ ”Du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte og af hele din sjæl og af hele dit sind” Det er det største og det første bud. Men der er et andet, som står lige med det: ”Du skal elske din næste som dig selv.” på de to bud hviler hele loven og profeterne.

Bibelen, Matthæusevangeliet 22, 37-40. Bibelen Online, bibelselskabet.dk.

Det dobbelte kærlighedsbud sætter lighedstegn mellem menneskets forhold til guden og forholdet mennesker imellem. Det bliver således en del af gudsdyrkelsen, der udtrykkes i den måde, man behandler andre på.

Øvelse: Det dobbelte kærlighedsbud

1. Nedskriv sætningen: Du skal elske Herren, din gud, og din næste som dig selv. Prøv derefter at fremsige den, hvor du på skift lægger trykket på forskellige ord i sætningen. Fx. Du SKAL elske Herren, din gud, og din næste som dig selv.
2. Diskuter, hvilken betydning, det får for opfattelsen af det dobbelte kærlighedsbud.
3. Sammenlign det dobbelte kærlighedsbud med Kants kategoriske imperativ (se side 14).
4. For hele klassen: Lav et rollespil ud fra Bibelen, Matthæus evangeliet kapitel 19, 16-30. Fordel rollerne så én er Jesus, én er den unge mand, nogle er disciple og én er disciplen Peter. Resten er publikum, der skal fortolke stykket.

Næstekærlighed / sindelagsetik

Den etik, som Jesus prædiker i Det nye testamente, og som også kommer til udtryk i bjergprædikenen, kaldes sindelagsetik, og indholdet er næstekærlighed. Der har gennem tiden været en del diskussioner om, hvem "ens næste" egentlig er. Er det den næste person,

man møder, er det ens nabo eller er det kun andre trosfæller? Jesus går så langt som til også at kræve, at man udviser næstekærlighed for ens fjender, idet han siger:

“ I har hørt, at der er sagt: "du skal elske din næste og hade din fjende". Men jeg siger jer: elsk jeres fjender og bed for dem som forfølger jer.

Bibelen, Matthæusevangeliet 5, 44. Bibelen Online, bibelselskabet.dk.

Debatten omkring næstekærlighed har i Danmark centreret sig omkring indsamlinger og nødhjælpsarbejde i relation til, hvem det egentlig er, man skal hjælpe. Det, som det kommer an på, er, om man definerer "sin næste" som den person, man møder, eller om det gælder hele verden, altså om det er en etisk pligt at hjælpe alle, eller om man "kun" er forpligtet til at hjælpe dem, man støder på i sin dagligdag? Det kan synes irrelevant, men det har faktisk en betydning for, hvor meget ulandshjælp regeringen sætter på finansloven, hvordan nødhjælpsorganisationer som Røde Kors bliver finansieret og hvordan folkestemningen er omkring diverse indsamlingsshow's i TV, hvor der indsamles millionbeløb, som sendes ud af landet. Endelig kan næstekærlighedsdebatten have en betydning for synet på flygtninge-, indvandrere- og socialpolitik i Danmark.

Nelson Mandela valgte aktivt at tilgive sine torturbødler og fangevogtere, da han efter mere end 27 års fængsel blev løsladt i 1990.

Jesus som et

Den Jesus, som v
der ikke bor nog
viser han et ideal
per hinanden ua
op af munkevæs
end i en lidt and

I evangelierne se
værdier og famil
te står disse pass
umuligt at vide, o
restillinger afspe
der tegner den e

Det kristne fattig
Hans næstekærlig
selv skal inspirer
forholdsvist besk
toværelses lejlig
lio, som er hans
meget sigende v
Assisi (Franciska
tighed, lydighe

Jesus har historis
vægt på Jesus so
et næsten ekstre
al og kønsmæssig
opfatte Jesus på
men denne gang
udelukkende Jes
den, der belærer
Jesus som mytol
har brug for på c

Klimaetik og religion

Poul Storgaard Mikkelsen

© Forlaget Univers

Kopiering fra denne bog må kun finde sted i overensstemmelse
med aftale mellem Copy-Dan og Undervisningsministeriet

Forlagsredaktion: Jørn Borup

Omslag og grafisk tilrettelæggelse: Søren Kirkemann

Sat med Minion / Scale

Trykt hos: Narayana

Printed in Denmark 2020

1. udgave, 1. oplag

ISBN 978-87-91668-60-9

*For enkelte bidrags vedkommende har det ikke været muligt at
finde frem til rettighedshaver. Såfremt vi dermed har krænket
ophavsretten er det på ingen måde tilsigtet. Retmæssige krav i
denne forbindelse vil blive honoreret på samme måde, som hvis
vi havde indhentet tilladelse i forvejen.*

Forlaget Univers

Holme Parkvej 18

8270 Højbjerg

www.forlagetunivers.dk

Til underv

Dit klimae

Tekster

Historie c

Natur, øk

Verdensbi

Det klassis

Det holistis

Tekst

Det interi

og klimae

Our Comm

Brundtlan

virkningsh

Tekster

Klimadet

NOAH

Ministerie

Klimaskep

Folkekrav

Tekster

Etiske tra

Nytteetik

Pligtetik ..

Det internationale samfund og klimadebatten

Første gang, verdenssamfundet blev klima-rystet, var i 1962, da den amerikanske biolog *Rachel Carson* (1907-1964) udgav bogen *Det tavse forår*. Anledningen var den udbredte brug af kraftige sprøjtemidler, specielt insektbekæmpelsesmidlet DDT, der blev anvendt til at slå malariamyg ihjel. Ved at anvende DDT blev man i stand til at bekæmpe malaria og redde mange menneskeliv. Bogens titel refererer til, at Carson mente, vi gik et tavs og stille forår i møde, eftersom de fleste sangfugle, der lever af insekter, også ville blive dræbt af DDT. Stoffet er langsomt nedbrydeligt og ophobes derfor i naturen og fødekæderne. Med den viden i rygsækken besluttede de vestlige lande inkl. USA at forbyde brugen af sprøjtemidlet.

Carsons bog vakte stærke følelser i samtiden, og hun blev beskyldt for at overdrive problemerne med anvendelsen af insektbekæmpelsesmidler. Også i eftertiden vækker hendes undersøgelser og konklusioner stærke følelser. Fx omtaler David Gress hende i sin anmeldelse af Al Gores bog *En ubekvem sandhed* fra 2006. David Gress er historiker og samfundsdebattør:

"Med Carsons overdrevne påstande som argument forbød talrige lande DDT med det forudsigelige resultat, at malaria vendte tilbage. Millioner af liv er i miljøets navn blevet ødelagt af en sygdom, der let kunne undgås.

Al Gore er en Carson i superformat. Den centrale katastrofe er den globale opvarmning, der ifølge Gore uden enhver tvivl altovervejende skyldes menneskelige handlinger, i første række industrialisering, kulfyrede kraftværker og biler."

(David Gress: *Glat propaganda*, kronik i *Jyllands-Posten* 13/9 2006)

David Gress anklager både Carson og *Al Gore* for **alarmisme**, hvilket er betegnelsen for at sætte skræmmebilleder op og være stærkt ensidig i debatten om klimaudvikling og global opvarmning.

Al Gore er tidligere demokratisk vicepræsident i USA og senere præsidentkandidat. *En ubekvem sandhed* er både en bog og en dokumentarfilm instrueret af Davis Guggenheim. Begge udkommer i 2006, og de behandler de aktuelle ekstreme vejrforhold med fx afsmeltningen af Arktis og den grønlandske indlandsis, de sti-

gende nedbørsmængder og deraf følgende oversvømmelser og de voldsomme orkaner. Den ubekvemme sandhed, titlen hentyder til, er, at de nødvendige miljøhensyn er meget omkostningstunge for industrien og de forskellige nationalstater. Ved tiåret for udgivelsen af bogen *En ubekvem sandhed* undersøgte tidsskriftet *Scientific American*, om Al Gore havde overdrevet i sin analyse. Det havde han overordnet set ikke: CO₂-udledningen er øget, den globale opvarmning stiger, havisen ved Arktis smelter, vandstanden i verdenshavene stiger med oversvømmelser til følge, og befolkningstallet øges globalt set, hvilket stresser miljøet, økonomien, sundhedsvæsenet osv.

Længe inden Al Gore udgav *En ubekvem sandhed*, havde den såkaldte Romklub i 1972 udgivet debatbogen *Grænser for vækst*, der påviser sammenhængen mellem øget velfærd og øget forurening. Bogen blev solgt i ca. 9 millioner eksemplarer og blev oversat til 29 sprog. Budskabet er klart: Det er nødvendigt for verdens befolkning at skifte kurs mod en bæredygtig udvikling for at sikre økonomisk, politisk og miljømæssig stabilitet for de kommende generationer globalt set.

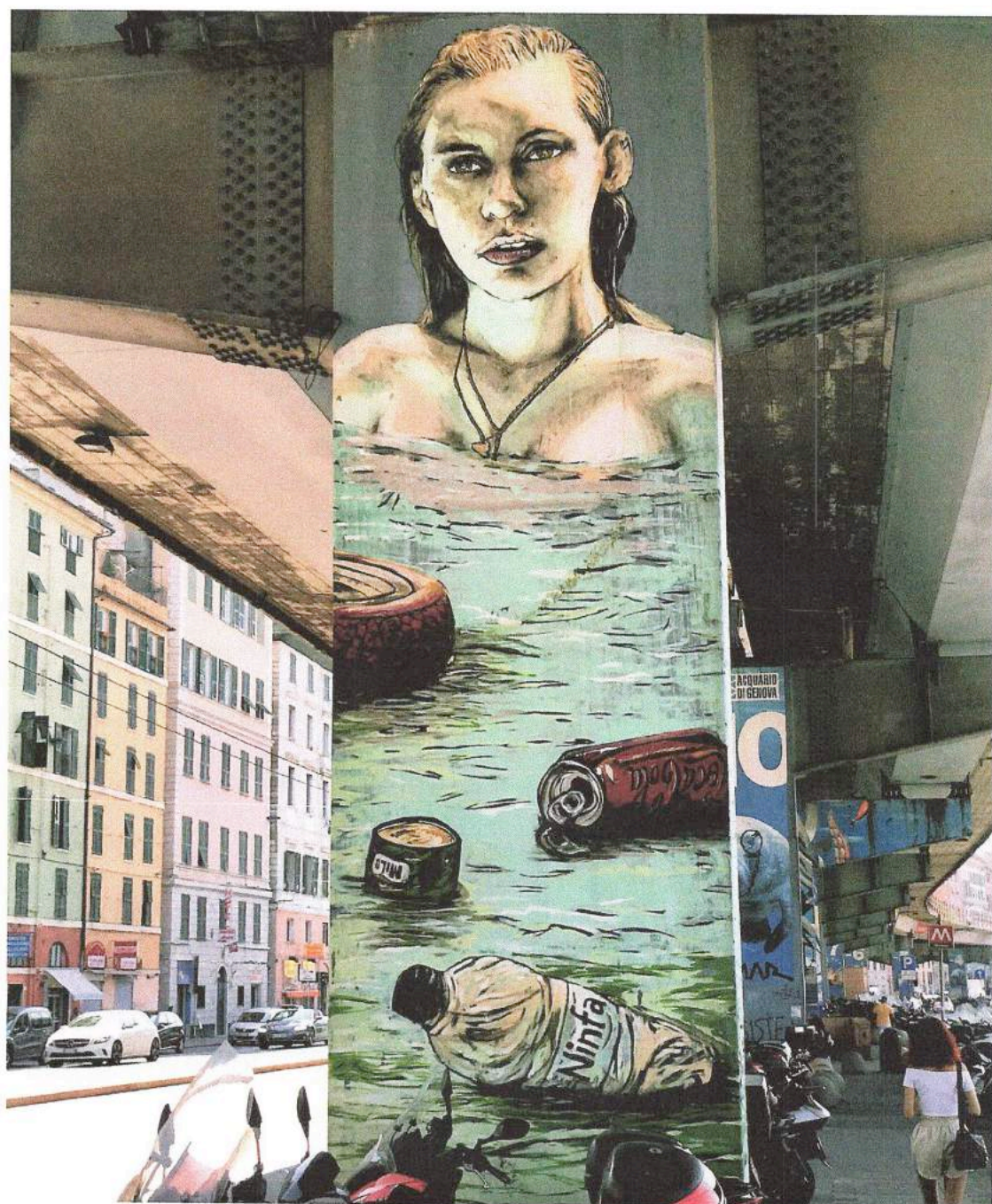
I 2018 kom FN's klimarapport udfærdiget af klimapanelet IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change). Her bliver det forsigtigt slået fast, at der er håb for kloden og klimaet, men det mere end haster, og det kræver politisk mod eksempelvis at udfase brugen af kul globalt set inden 2050 og i stedet intensivere udviklingen af vedvarende energikilder.

Our Common Future

I 1980'erne kom natur og klima for alvor på den globale dagsorden via FN. Forenede Nationer står for de fleste som et internationalt fyrtårn i forhold til sikring af fred og global sammenhængskraft medlemslandene imellem. I midten af 1980'erne blev arbejdsopgaverne udvidet til også at omfatte klima- og naturbeskyttelse, idet FN i 1983 nedsatte en Verdenskommission for Miljø og Udvikling ledet af den norske statsminister *Gro Harlem Brundtland*. FN's Generalforsamling ønskede, at Verdenskommissionen formulerede en global dagsorden for en bæredygtig udvikling og anviste konkrete mulige forandringer. Helt grundlæggende var det i årenes løb blevet tydeligt, at nationalstatstænkningen var utilstrækkelig i forhold til klimakriserne, fordi klimaforandringer og forurening ikke standser ved et lands grænser.

I 1987 blev rapporten *Our Common Future* – populært kaldet *Brundtlandrapporten* – fremlagt for offentligheden. I rapporten slås det gang på gang fast, at menneskeheden står i en ny situation, fordi menneskene har udviklet teknologier, der

Motivet si
den stiger

Motivet stammer fra havnen i Genova, Italien, hvor en ukendt kunstner har markeret sin holdning til den stigende forurening af verdenshavene.

kan ændre livet på Jorden. Der tænkes i denne sammenhæng bl.a. på virksomheders udledning af kemikalieaffald i naturen og forbrug af fossile brændstoffer. Desuden er befolkningsmængden og befolkningstætheden øget markant, hvilket betyder øget behov for rent drikkevand og produktion af fødevarer.

I sin indledning til rapporten slår Gro Harlem Brundtland de dystopiske toner an. Efter 1960'ernes optimisme om fremdrift og fællesskab internationalt opstår der i løbet af 1970'erne og særligt i 1980'erne en bevidsthed om miljøforringelser og økonomisk tilbagegang specielt i udviklingslandene. Der kommer en stadig dybere kløft mellem industrilandene og ulandene både økonomisk og miljømæssigt. Alt i alt peger udviklingen på, at det er vores overlevelse, der er på spil. Kloden bliver varmere, ozonlaget brydes ned, og en af konsekvenserne er ørkendannelse.

Det er på den baggrund, at Brundtlandrapporten arbejder med et **tredelede bæredygtighedsbegreb**: miljø, økonomi og social udvikling. Det er afgørende, at man i forbindelse med den økonomiske udvikling medtænker miljøet og den sociale udvikling. Der er fokus på at etablere en bæredygtig verdensøkonomi, hvor man sikrer, at udviklingslandene får en økonomisk fremgang, så de får mulighed for at minimere miljøbelastningerne i de respektive lande. For at nå det mål skal man sikre et højere uddannelsesniveau i udviklingslandene, hvilket er grundlaget for en bæredygtig teknologisk udvikling. En udfordring i den sammenhæng er ifølge rapporten, at statsapparatet i de fleste lande er opdelt i ministerier, der arbejder med henholdsvis økonomi, industri, miljø, landbrug osv. uden fælles mål og samordnende strategier. Det betyder, at der er behov for at tænke på tværs af de traditionelle måder at organisere administrationer og institutioner på både nationalt og internationalt.

Rapporten afsluttes med en række anbefalinger til at omsætte klimaproblemerne til politisk handling. De tre første anbefalinger lyder således:

"Grundlæggende menneskerettigheder

Alle mennesker har en grundlæggende ret til et miljø som kan sikre deres sundhed og velfærd.

Lighed mellem generationerne

Staterne skal bevare og bruge miljø og naturressourcer til gavn for nuværende og fremtidige generationer.

Bevaring og bæredygtig brug

Staterne skal opretholde de økosystemer og økologiske processer som er vigtige for biosfærens funktion, skal bevare den biologiske mangfoldighed, og

Her bliver
sikre for
kortsigtede
tergener
udviklin
sionen ti
merne er

Det hand
handle k
tioner. O
sursekna
forstærke
sempelvi
flygter –
mulighed
gøre, idet
dage nye
har direk

Sammen
ker og ha
fordi kris

Brundt

Det interg
ningshist
unge i lar
Irland, Be
protest m
nyskabels
forskere c

skal iagttage princippet om det maksimale bæredygtige udbytte ved brugen af levende naturressourcer og økosystemer.”

(”Vores fælles fremtid”, FN-forbundet og Mellemfolkeligt Samvirke 1988, Bilag 1, s. 322 f., oversat til dansk af Jørgen Nielsen)

Her bliver det slået fast, at det er en menneskeret, at de omgivelser, man lever i, er sikre for menneskets helbred og sundhed. Miljø og klima er et fælles ansvar, og kortsigtede løsninger afvises til fordel for langsigtede. Der er nemlig tale om et **intergenerationelt** perspektiv, idet vi NU har ansvaret for at skabe en bæredygtig udvikling for FREMTIDENS befolkning. Derfor opfordrer Brundtland-kommisjonen til handling både nationalt og internationalt, helt enkelt fordi miljøproblemerne er grænseoverskridende.

Det handler om overlevelse, og derfor opfordrer kommissionen til at tænke og handle konkret ved fx at udarbejde varslings- og beredskabsplaner for nødsituationer. Overlevelse handler også om at undgå krige, der som oftest opstår pga. resurseknaphed og ulige fordeling af goderne. Social og økonomisk ulighed forstærkes af ekstremvejret, der forårsager, at territorier bliver ubeboelige pga. eksempelvis erosion og tørke. Konsekvensen er i mange tilfælde, at folk flytter – eller flygter – fra de ramte landområder i håbet om at kunne slå sig ned, hvor man har mulighed for at brødføde familien. Vi har med andre ord med klimaflygtninge at gøre, idet store folkegrupper er blevet territorieløse og har behov for at (gen)opdage nye landområder, de kan leve på og af. Den klimapolitik, man vælger at føre, har direkte indvirkning på andre felter som fx økonomi og migration.

Sammenfattende kan man sige, at det ifølge rapporten er nødvendigt, at man tænker og handler holistisk, idet indsatsen for bæredygtighed skal være mangesidig, fordi krisen har mange udtryk og konsekvenser.

Brundtlandrapportens virkningshistorie

Det intergenerationelle og det globale perspektiv ses i Brundtlandrapportens virkningshistorie. Aktuelle eksempler fra 2018 og 2019 er, at skolesøgende børn og unge i lande som Norge, Sverige, Finland, Danmark, Tyskland, Italien, England, Irland, Belgien og Frankrig handler aktivistisk og går i skolestrejke for klimaet i protest mod forældregenerationens passivitet. Faktisk er der knyttet en sproglig nyskabelse til den form for aktivisme, nemlig **klimastrejke**. I Belgien har over 3000 forskere og universitetsansatte i 2019 udsendt støtteerklæringer til de skolestrej-

kende børn og unge. I Canada begyndte unge mennesker i samarbejde med advokater i efteråret 2018 at forberede en retssag mod regeringen. De unge mener ikke, at regeringen i tilstrækkeligt omfang forsøger at stoppe klimakatastrofen, hvilket betyder, at deres rettigheder til en fremtid bringes i fare. De samme holdninger kommer fra den dengang 15-årige svenske klimaaktivist *Greta Thunberg*, da hun i forbindelse med COP24⁸ i den polske by Katowice i december 2018 holder sin brandtale til verdens politiske ledere. Hun siger bl.a.:

Vi er ikke kommet her for at tigge verdens ledere om at tage ansvar. I har ignoreret os i fortiden, og I vil ignorere os igen. Der er ikke flere undskyldninger, og der er ikke mere tid. Vi er her for at orientere jer om, at der er forandring på vej, hvad enten I kan lide det eller ej.

I februar 2019 holder den nu 16-årige Greta Thunberg igen en tale til toppolitikere, denne gang i Bruxelles i EU-regi. Retorikken er stadig lige klar og præcis, idet hun direkte anklager politikerne for at opføre sig som forkælede og uansvarlige børn. Pga. hendes klare og entydige adressering af årsagen til klimaproblemerne betragter tilhængerne hende som et forbillede, mens modstanderne lidt nedsættende omtaler hende som klimamaskot.

Greta Thunberg er et klart billede på, at klimakampen starter i det små og hurtigt får vokseværk. Den første gang, vi hørte om hende, var i august 2018, hvor hun som enkeltperson påbegyndte sin klimastrejke i Stockholm. Hun protesterede mod det svenske parlamentsvalg, hvor politikerne udelukkende interesserede sig for økonomi og ikke for klima og miljø. Hurtigt udviklede hendes protest sig fra at være en individuel og lokalt forankret protest til en protestbevægelse med global støtte og observans. Greta Thunbergs store indsats for klima, miljø og fremtidens generationer har desuden bevirket, at hun blev nomineret til Nobels fredspris 2019. Klimastrejkerne er del af et nyt ungdomsoprør, hvor de unge ligesom i 60'erne og 70'erne gør op med de ældre generationer og de herskende autoriteter. I modsætning til ungdomsoprøret i 60'erne og 70'erne er det ikke frihed og selvrealisering, det drejer sig om, men klima og miljø. Man taler derfor om "det grønne ungdomsoprør", som handler om kollektivt at redde fremtiden for de kommende generationer.

Vi vender os igen til Brundtlandrapporten, hvis globale sigte bliver tydeligt med oprettelsen af FN's klimapanel i 1988 (IPCC = Intergovernmental Panel on Climate Change). Panelet arbejder med dokumentation af klimaændringer og deres

⁸ COP er en forkortelse for Conference of the Parties, dvs. en sammenslutning, der kæmper for klimaet.

samfund
linger, m
kvenser

I 199
et klimat
refereres
tionen er
udviklin
1997, hv
Millenniu

I 20

•
•
•
•
•
•
•
•

Hvis vi g
her liges
Der foku
gen af et
Brundtla
lande på
redygtigh
fødevarer
med rent
benytte h

De otte n
(se s. 47ff.
Det bære
at verden
og derfor

samfundsøkonomiske konsekvenser. Panelet kommer ikke med politiske anbefalinger, men formidler naturvidenskabelig viden om fx CO₂-udledning og konsekvenser heraf.

I 1990 beslutter FN at udarbejde en egentlig klimakonvention, og i 1992 holdes et klimatopmøde i Rio de Janeiro, hvor konventionen underskrives af 154 lande. Der refereres direkte til Brundtlandrapporten i konventionen, og formålet med konventionen er da også at undgå farlige klimaforandringer, der kan hindre en bæredygtig udvikling. Det internationale klimasamarbejde forsætter med Kyotoprotokollen i 1997, hvor man aftaler reduktion af CO₂-udledning, og i år 2000 formuleres FN's *Millenniumerklæring*, der indeholder otte mål, der skal være nået i 2015:

I 2015 skal vi:

- Halvere fattigdom og sult i verden
- Opnå grundskoleuddannelse til alle
- Øge ligestillingen mellem kvinder og mænd
- Mindske børnedødeligheden med to tredjedele
- Mindske mødredødeligheden med tre fjerdedele
- Bekæmpe HIV/AIDS, malaria og andre sygdomme
- Sikre udviklingen af et bæredygtigt miljø
- Øge samarbejdet om bistand, handel og gældseftergivelse

(Citeret fra www.fnforbundet.dk/2015)

Hvis vi går lidt tættere på de otte mål i Millenniumerklæringen, opdager vi, at der her ligesom i Brundtlandrapporten arbejdes ud fra et **systemisk** mindset (se s. 30). Der fokuseres både på naturens bæredygtighed og på samspillet mellem udviklingen af et bæredygtigt miljø, uddannelse, sygdomsbekæmpelse, ligestilling osv. Brundtlandrapporten satte sig også nationale spor, idet Danmark og mange andre lande på opfordring fra FN udfærdigede nationale kampagner for økologi og bæredygtighed. Kampagnen resulterede bl.a. i et stort udbud af økologisk producerede fødevarer i supermarkederne, brug af vedvarende energiformer, blå flag ved strande med rent badevand og grønne hoteller, dvs. hoteller, der opfordrer gæsterne til at benytte håndklæderne mere end én dag.

De otte mål i Millenniumerklæringen blev i 2015 erstattet af FN's 17 verdensmål (se s. 47ff.), som skal sikre miljømæssigt, økonomisk og socialt bæredygtig udvikling. Det bærende princip bag de 17 verdensmål er "*leave no one behind*". Det betyder, at verdensmålene ligesom menneskerettighederne fra 1948 er tænkt **universelle**, og derfor gælder de alle mennesker, alle verdensdele og alle lande.

De 17 mål er konkrete og kortsigtede, fordi de skal kunne nås inden 2030, dvs. i løbet af 15 år. Som eksempler kan nævnes "Rent vand og sanitet" og "Stop sult", der kræver konkrete handlinger og ikke teoretiske refleksioner.

I 2017 sker der imidlertid noget, der på ny klima-ryster verdenssamfundet og vender op og ned på analyserne og forventningerne i *Our Common Future, millenniumserklæringen og verdensmålene*. USA's præsident *Donald Trump*, der blev valgt i 2016, trækker USA ud af Parisaftalen fra 2015. Parisaftalen var den hidtil mest ambitiøse internationale klimaafgørelse, hvor deltagerlandene bl.a. aftalte at reducere CO₂-udledningen, så den gennemsnitlige globale temperatur maksimalt steg med 1,5 grad.

Den franske filosof *Bruno Latour* (født 1947) undersøger i bogen *Ned på jorden – Hvordan orienterer vi os politisk?*, hvilke politiske konsekvenser klimaforandringerne får. Latour mener, at Trump tager klimaet som gidsel, fordi han fornægter USA's andel i klimasyndefaldet (om brugen af begrebet "syndefald", se s. 114) og dermed også lægger afstand til den internationale geopolitik. USA vender sig mod globaliseringen til fordel for et øget fokus på nationalstaten. Det kunne man allerede se i valgkampen op til præsidentvalget i 2016, hvor Trumps slagord var "America first". Mens klimaarbejdet i FN-regi retter blikket mod en fælles fremtid, søger store dele af befolkningerne i de vestlige lande tilbage mod nationalstatens tryghed, jf. englændernes Brexit, der hviler på et ønske om at genfinde fortidens storhed uden EU.

For Latour betyder Trumps handling, at tre ting træder tydeligt frem:

- Miljøet bliver en geopolitisk slagmark.
- Vi står over for en ændring af klassebegrebet, eftersom det er de fattigste, der overalt rammes hårdest af klimakrisen. Fattigdom defineres ikke længere socialøkonomisk, men klimatisk. Det ser vi tydeligt, hvis vi undersøger, hvem der bor i de mest forurenede områder. Det er overalt underklassen, der bor midt i forureningen, og derfor har vi med en klimatisk ulighed at gøre.
- Jord bliver et nyt etisk begreb. Ødelægges jorden og dermed dyrkningsmulighederne, vil folk flygte til områder, hvor jorden ikke er forurenet og man kan dyrke den. En anden mulighed er at investere i ikke-forurenet jord. Dermed bliver ejendomsretten og adgangen til ikke-belastede jordarealer afgørende for overlevelsen. Mobilitet er afgørende for at kunne vinde i klimakampen, og mobilitet kræver økonomiske midler.

Tekste

Tekst 6.

Opfordring

Brundtland samfund ve

I løbet
jordklo
Ve
antal el
hvor år
deres h
utillsigte
og i for
distance
ligheder
økonon
den – at
søger ef